

КНИГООБМІН ЛЬВІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА: АНАЛІЗ АРХІВУ З КІНЦЯ 1940-х РОКІВ

Мар'ян Лозинський

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, 79044, Львів, Україна*

e-mail: lozmaryk@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5006-3291>

Розкрито одну із складових ділянок видавничої діяльності (книгообмін) Львівського державного університету імені Івана Франка у післявоєнний період, зокрема, в 1946-1947 роках, коли Університет паралельно із відбудовою та ремонтом навчальних корпусів тощо, почав розбудовувати видавничо-поліграфічну базу. Констатовано, що адміністрація одного із провідних на той час навчальних закладів всіляко сприяла науково-педагогічному складу у написанні й друкуванні навчальних посібників, підручників, монографій, тощо. В статті проаналізовано архівні документи, які засвідчують про співпрацю ректорату тодішнього Львівського державного університету ім. І. Франка з частиною навчальних закладів України та з-поза її меж у справі обміну науковими працями, які написали і видавали дослідники з Франкового університету.

Ключові слова: книгообмін, навчальний підручник, посібник, монографія, наукові записки, бібліотеки, виш.

Постановка проблеми. Традиції обмінюватися науковими працями в друкованому вигляді сягають ще XVI ст., відколи постали перші церковні братства – центри релігійного і культурного життя українців, які розвивали шкільництво та науку. Пізніше, після Гадяцької угоди з Польщею, яка була укладена в 1658 році, Україна отримала право відкривати власні освітні установи – університети. Серед них було засновано Львівський університет – 20 січня 1661 року. Наукова бібліотека цього Університету, яка була заснована ще в 1608 році, упродовж своєї 400-літньої історії стала потужним бібліотечним комплексом, незважаючи на певні труднощі у своєму розвитку. До головних завдань працівників бібліотеки входило відслідковування знакових книжкових новинок та поповнення ними книгозбірень закладу. На цю справу колишні ректори виділяли необхідні кошти. Іншим каналом надходження друкованих праць, окрім закупівельного, був обмінний фонд літературою. Такий фонд університетська бібліотека отримала в 1807 році з обов'язковим отриманням примірника. Динамічно змінювалися суспільно-політичні устрої в XX ст. і у Львові. Львівський університет змінював статус і назви. Наприкінці липня 1944 року відбулася окупа-

ція міста советськими військами. З часом знаковий Університет княжого міста отримав статус «державного». Із започаткуванням своєї видавничої діяльності в умовах нової політичної системи державний Університет активно впровадив обмін наукової літератури в друкованому вигляді з навчальними закладами колишнього Советського Союзу. Потреба в такій практиці була зумовлена не тільки навчальним процесом і науковою діяльністю освітнього закладу, але й повоєнним освітнім процесом в Україні, оскільки в середині 40-х – в кінці 50 років було знищено понад 50 млн. книг¹.

Затверджений в 1940 році Статут Університету для новостворених чотирьох факультетів (історичного, філологічного, юридичного та фізико-математичного) передбачав, між іншим, видання науково-навчальної літератури. Важливою ділянкою в такій видавничій діяльності тодішня адміністрація Університету вважала популяризацію підручників, навчальних посібників, наукової періодики серед навчальних закладів України тощо. Зреалізувати цей задум вдалося вповні після закінчення Другої світової війни в 1945 році, хоча навчальний процес в Університеті розпочався влітку 1944 року.

Методологічна основа дослідження. У статті проаналізовано близько десяти листів-звернень на адресу ректорату Львівського державного університету імені Івана Франка щодо співпраці навчальних закладів освіти та бібліотек України та поза межами. Автор публікації для досягнення поставленої мети вдається до історико-теоретичного методу пізнання щодо розвитку та становлення Університету під час суспільно-політичних обставин через видавничо-поліграфічну діяльність.

Виклад основного матеріалу. Принагідно згадаємо той факт, що університетське видавництво було засноване у серпні 1946 року і в плані видання наукових в праць зазначено чотири томи серійних видань «Наукових записок» (з ділянок історії, геології, філології і біології), а також збірник праць, присвячений 65-літтю з дня народження Лесі Українки. Наступний, 1947-ий рік, для університетського видавництва був знаковим у ракурсі тематичного плану наукових праць, який затвердило тодішнє Міністерство освіти у Москві обсягом 263 друкованих аркуші. Зокрема, в редакційному портфелі видавництва можна було б побачити три позиції «Наукових Вісників», дві монографії, три навчальні посібники та дві наукові праці славетного академіка М. С. Возняка. Для реалізації цього видавничого плану адміністрація Університету прийняла рішення про створення у 1947 році своєї друкарні, яка складалася з двох набірних машин, плоскодрукарської машини, двох американок та різноманітних шрифтів. Для друку цього видавничого продукту Міністерство освіти мало б надати університету 350 тисяч тодішніх совєцьких «рублів», однак на рахунок навчального закладу поступило всього 100 тисяч таких грошових одиниць.

Більше того, в липні 1947 року до Львівського університету надійшла директива від Міністерства з Москви з вимогою заборонити друк науково-дослідних праць в інтересах забезпечення державної таємниці, яку в грудні 1947 року те саме міністерство скасувало. В університетському архіві міститься звіт про те, що у світ вийшли друком такі наукові праці: 5 том «Наукових записок» (фізико-математична серія), монографія професора Євгена Лазаренка «Минералогія медно-цинкових месторож-

¹ <https://lnu.edu.ua/about/university-today-and-tomorrow/history/>

дений Среднего Урала», збірник праць під назвою «Леся Українка», а також понад тридцять дрібних університетських видань².

Позитивні результати видавничої діяльності Львівського університету стали помітними для ідеологічних наглядців вузівських адміністрацій не тільки в Україні, але й за її межами. Першою освітньою установою, яка звернулася до ректорату Франкового закладу вищої освіти з проханням про книгообмін, був Житомирський державний педагогічний інститут імені Івана Франка. Зокрема, у листі на ім'я прокатора Університету професора Волкова, зазначено: «просимо Вас в обмін на наші видання прислати «Наукові записки», вип. 1-ий 1947, і надалі висилати друковані наукові роботи Вашого Університету. Заступник директора по науково-навчальній частині Півторадні»³. Цей єдиний документ, який вдалося знайти в архівних матеріалах стосовно теми обміну науковими працями в 1947 році з іншими освітніми установами, не дає нам повного уявлення про спроможність нашого Університету задовільнити їх друкованими працями. Однак наступний, 1948-й рік, виявився пліднішим на прохання адміністрацій навчальних закладів, зокрема, з боку Харківського Технологічного Інституту будівельних матеріалів. Відповідні структури названого Інституту попросили надіслати всі наукові праці, видані вченими фізико-математичного і хімічного факультетів⁴. Наступне звернення до університетського видавництва у Львові, з проханням книгообміну, міститься в архіві і надіслане від тодішньої Ленінградської державної публічної бібліотеки імені Салтикова-Щедріна. Ось витяг з листа: «Просимо прислати нам в порядку книгообміну наступні книги: «Програма по общей физической географии», «Программа по судебной статистике», «Программа по судебной медицине»⁵.

Науково-методичні праці Львівського державного університету викликали професійне зацікавлення в наукових колах вчених в тодішній РСФСР. Це свідчить про їхнє визнання високого рівня наукових пошуків університетської спільноти у Львові. Підтвердженням нашого переконання є наступні письмові звернення від юридичних установ та фізичних осіб, зокрема, з бібліотеки Іркутського Гірничо-Металургійного Інституту на ім'я ректора Університету надійшов лист, в якому міститься прохання надіслати книгу професора Євгена Лазаренка «Минералогия медно-цинковых месторождений среднего Урала»⁶. Аналогічні листи-прохання про можливу співпрацю та обмін друкованими науковими працями надійшли в другій половині 1948 року до Львівського університету, цього разу від всесоюзної геологічної бібліотеки Міністерства геології та бібліотеки державного університету в місті Тарту (тодішня ЕРСР, нині Естонія). В листі від працівників книгозбірні академічної спільноти

² Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. Переписка по видавничому плану. Справа № 1, лютий, 1950. С. 7.

³ Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. Справа № 16. Лист заступника директора по науково-навчальній частині Півторадні. 7 жовтня 1947 р. С. 42.

⁴ Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. Справа № 2. «Матеріали видавництва і поліграфії». Лист директора Харківського Технологічного інституту будівельних матеріалів професора Стрелкова. 24 лютого 1948 р. С. 50.

⁵ Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. Справа №16. Лист адміністрації державної публічної бібліотеки імені М. Салтикова-Щедріна (Ленінград) про обмін книг. 5 березня 1948 р. С. 52.

⁶ Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. Справа № 16. Лист адміністрації Іркутського Горно-Металургійного інституту щодо книг. 17 червня 1948 р. С. 74.

університету в Тарту запропоновано: «повідомляти про університетські видання, а також хоче відправляти свої видання»⁷. Адміністрація названої бібліотеки додала список та перелік своїх наукових праць. Серед письмових звернень 1948 року нашу увагу привертають ще два збережені в університетському архіві документи: лист від професора Єремії Яковича Айзенштока, в якому міститься прохання до ректора Університету надіслати на приватну адресу в Ленінград «Наукові записки» Львівського державного університету імені Івана Франка (том 3, 1946), а також інші томи, в яких «опубліковано статті з історії, історії літератури»⁸. Тодішній професор Євген Лазаренко, у листі від 15 грудня 1948 року пропонує співпрацю голові «Міжнародної книги» (Москва) в справі реалізації університетських видань за кордон, зокрема, праці «Мінеральний збірник» (т. 5). Цей лист свідчить про намір керівництва Львівського університету поширювати свою видавничу продукцію посеред навчальних закладів поза межами Совецького Союзу. Підтвердженням цих намірів засвідчує обґрунтування щодо переведення видавництва на статутне положення Львівського державного університету імені Івана Франка, підписане тодішнім ректором, дійсним академіком Савиним Г. Н., в якому відзначено, що «наукові праці Університету в 1949 році через об'єднання “Міжнародна книга” було відправлено біля 500 екземплярів різних видань»⁹. До слова, післявоєнний навчально-науковий рівень Львівського державного університету імені Івана Франка перебував на етапі свого стрімкого піднесення та мав потребу у відповідному забезпеченні підручниками, навчальними посібниками, монографіями та методичними розробками. Аналізуючи доробок книговидання університетського видавництва того часу, слід відзначити певні зусилля ректорату Університету щодо його організації та покращення видавничої справи. Створення поліграфічно-видавничої бази, фінансова підтримка та інші форми заохочення авторів наукових праць, регулярне листування з партійно-освітніми установами з Москви та Києва щодо видавничої діяльності засвідчують про значні успіхи Львівського університету на книговидавничій ниві. Очевидно, що широкий спектр наукових праць вчених Франкового вузу, які вийшли друком у світ в той період, ставали обмінним фондом з навчальними закладами та бібліотечними установами. За нашими підрахунками, протягом 1947-1948 рр., до ректорату Львівського університету надійшло близько двадцять листів з проханням надіслати підручники, навчальні посібники, монографії, тощо. Друковані праці наших професорів та доцентів поповнили книгозбірні тодішніх закладів вищої освіти та бібліотек і стали доступними для широкого кола читачів, студентів, аспірантів, тощо.

Висновки. Таким чином, наукові праці вчених Львівського державного університету імені Івана Франка у відбудовчий період повоєнного становлення послужили значним освітнім доробком у навчально-науковому процесі, не тільки свого Університету, але й багатьох навчальних закладів як в Україні, так і за її межами.

⁷ Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. Справа № 2. Лист адміністрації бібліотеки Тартурського державного університету (ЕСТОНІЯ) щодо співпраці по обміну наукових праць. 16 серпня 1948 р. С. 32.

⁸ Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. Справа №2. “Матеріали видавництва і поліграфії”. Лист професора Є.Я. Айзенштока, 10 січня 1948 р. С. 77.

⁹ Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. Переписка по видавничому плану. Справа № 1, лютий, 1950. С. 6.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Лазаренко Є. К. 300 років Львівського університету. Видавництво Львівського університету. 1961 р. С. 79.
2. Академік Євген Лазаренко. Нарис про життєвий і творчий шлях, спогади, фотоальбом, Авт. нарису і упоряд. О. Матковський та інші. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. – 304 с.
3. Євген Лазаренко – видатна постать ХХ століття (до 100-річчя від дня народження). Упорядник О. Матковський. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 242 с.
4. Зелінська Н. В. Наукове книговидання в Україні: історія та сучасний стан: Навч. посібн. для студ. вищ. навч. закл. – Львів: Світ, 2002. – 268.
5. Гудима. Ю., Качмар В., Тарнавський Р., «Universitas Leopoliensis: Nosce Te Ipsum. Праці з історії Львівського університету». Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка: в 2 т. Т. II: Л-Я. Львів, 2014, 746–750.
6. Осередчук О. «Бібліотека архіву Львівського університету (1894–1939): проблеми реконструкції». Архіви України. 4(2011): 288–305.
7. Історія та історики у Львівському університеті: традиції та сучасність (до 75-річчя створення історичного факультету), ред. Л. Зашкільняк, П. Серженка. Львів, 2015.
8. <https://lnu.edu.ua/about/university-today-and-tomorrow/history/>
9. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. Справа № 16. Лист заступника директора по науково-навчальній частині Півторадні. 7 жовтня 1947 р. С. 42.
10. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. Справа № 2. «Матеріали видавництва і поліграфії». Лист директора Харківського Технологічного інституту будівельних матеріалів професора Стрелкова. 24 лютого 1948 р. С. 50.
11. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. Справа № 16. Лист адміністрації державної публічної бібліотеки імені М. Салтикова-Щедріна (Ленінград) про обмін книг. 5 березня 1948 р. С. 52.
12. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. Справа № 16. Лист адміністрації Іркутського Горно-Металургічного інституту щодо книг. 17 червня 1948 р. С. 74.
13. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. Справа № 2. Лист адміністрації бібліотеки Тартурського державного університету (ЕСТОНІЯ) щодо співпраці по обміну наукових праць. 16 серпня 1948 р. С. 32.
14. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. Переписка по видавничому плану. № 1. Лист ректора Львівського державного університету імені Івана Франка до міністра освіти В. С. Кафтанова, 28 серпня 1950 р. С. 8.
15. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. Справа № 2. «Матеріали видавництва і поліграфії». Лист професора Є.Я. Айзенштока, 10 січня 1948 р. С. 77.

LIST OF REFERENCES

1. Ye. K. Lazarenko. 300 years of Lviv University. Publishing house of Lviv University. 1961, p. 79.
2. Academician Yevhen Lazarenko. Essay on life and creative path, memories, photo album. Author of essay and compiler O. Matkovskyi and others. Lviv: Publishing House of the Ivan Franko National University, 2005. – 304 p.
3. Yevhen Lazarenko – an outstanding figure of the 20th century. (dedicated to the 100th anniversary of the birth). Compiled by O. Matkovskyi. – Lviv: the Ivan Franko National University of Lviv, 2012. – 242 p.
4. N. V. Zelinska. Scientific book publishing in Ukraine: history and current state: Textbook for students of higher education establishments – Lviv: Svit, 2002. – 268.
5. Yu. Hudyma, V. Kachmar, R. Tarnavskyi. “Universitas Leopoliensis: Nosce Te Ipsum. Papers on the history of Lviv University”. Encyclopedia. Lviv National Ivan Franko University: in 2 vols. Vol. II: L-Ya. Lviv. 2014, 746-750.
6. O. Oseredchuk. “Library of the archive of Lviv University (1894-19390: reconstruction problems). Archives of Ukraine. 4(2011): 288-305.
7. History and historians at Lviv University: traditions and modernity (dedicated to 75th anniversary of the establishment of the Faculty of History), ed. L. Zashkilnyak, P. Serzhenka. – Lviv, 2015.
8. <https://lnu.edu.ua/about/university-today-and-tomorrow/history/>
9. Archive of the Ivan Franko National University of Lviv. Case # 16. Letter from the deputy director for the scientific and educational part – Pivtoradnia. 7 October, 1947, page 42.
10. Archive of the Ivan Franko National University of Lviv. Case #2. “Publishing and printing materials”. Letter from the director of Kharkiv Technological Institute of Building Materials, Professor Strelkov. 24 February, 1948, page 50.
11. Archives of the Ivan Franko National University of Lviv. Case # 16. Letter from the administration of the state public library named after M. Saltykov-Shchedrin (Leningrad) on the exchange of books. March 5, 1948, page 52.
12. Archive of the Ivan Franko National University of Lviv. Case #16. A letter from Barykin, the scientific secretary of the fundamental public library of Sciences of the Academy of Sciences (Moscow) regarding the allocation of books. November 17, 1948, page 81.
13. Archive of the Ivan Franko National University of Lviv. Case #2. Letter from the Tartu State University library administration (ESTONIA) regarding cooperation on the exchange of scientific works. August 16, 1948, page 32.
14. Archive of the Ivan Franko National University of Lviv. According to the publishing plan. 1950, page 8.
15. Archive of the Ivan Franko National University of Lviv. Case # 2. “Publishing and printing materials”. Letter from. prof. Ajzenchtoka, 10 отнфкф 1948, page 77.

**BOOK EXCHANGE
OF THE IVAN FRANKO STATE UNIVERSITY OF LVIV:
ANALYSIS OF THE ARCHIVE FROM THE LATE 1940s**

Maryan Lozynskyi

*Ivan Franko National University of Lviv,
Generala Chuprynky Str. 49, 79044, Lviv, Ukraine
e-mail: lozmaryk@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5006-3291>*

One of the components of the publishing activity (book exchange) of the Ivan Franko State University of Lviv in the post-war period, in particular, in 1946-1947, when the University, while reconstructing and repairing educational buildings, etc., began to build a publishing and printing base, has been revealed. It has been established that the administration of one of the leading educational institutions at that time encouraged the scientific and pedagogical staff to write and print teaching aids, textbooks, monographs, etc. in every possible way. The article analyzes archival documents testifying to the cooperation of the rectorate of the Ivan Franko State University of Lviv with some educational institutions of Ukraine and from outside its borders in the matter of exchange of scientific works written and published by researchers of the Franko University.

This article will be of particular value primarily for those who are interested in the history of the Ivan Franko National University of Lviv concerning the development of the publishing business in the post-war period, as well as significant scientific works that were published within the framework of this educational institution.

Keywords: book exchange, textbook, monograph, scientific notes, libraries, universities.